

Dr. sc. Zlatko Hasanbegović

Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" Zagreb, Republika Hrvatska

DVA VAŽNA DOKUMENTA ZA HISTORIJU GRAČANICE

POVOD ZA PREDSTAVKU KOJU POTPISUJU RATIMIR Gadža, Ibrahim Širbegović i Salih Džaferović je kratkotrajni upad srpskih ustanika, kasnije podijeljenih na četnike i partizane, u Gračanicu krajem kolovoza 1941. godine. Predstavka je važan izvor za razumijevanja prilika i odnosa u Gračanicu u prvim mjesecima nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske. Dokument se donosi u cijelosti, nadopunjen bilješkama, uz poštovanje pravopisnih i stilskih osobitosti autora. Otklonjene su samo očigledne tiskarske pogreške.

POGLAVNIKU NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE ZAGREB

Mi dole potpisani Hrvati građani Gračanice, smatramo za svetu nacionalnu dužnost da Vas obavijestimo o prilikama u Gračanicu koje su vladale prije četničkog napada 23. kolovoza [1941.], kao i za vri-

jeme napada sve do danas, kao i o ljudima koji stoje na čelu grada i kotara Gračanice.

Mi iznosimo gole i istinite činjenice, za koje jamčimo svojim potpisima i čašću, a na Vama je da prosugujete i sudite.

1/ TABORSKI FRANJO, Ustaški logornik¹ kotara Gračanice.

Od njegovog postavljenja za logornika on nije našao za vrijedno da ostale [ustaške] dužnosnike postavi i u dužnost uvede, nego je cijelu Ustašku organizaciju sam vodio i provodio. Mnoge je ljude bio obukao u Ustašku odoru koji nisu ni izdaleka zaslužni toga. Dana 22. kolovoza [1941.] u noći pred četnički napad na Gračanicu, on je sa oružnicima² otišao u Petrovo selo –

1 Logornik je politički prvak ustaške organizacije na području jednog kotara. Podređeni su mu tabornici kao prvaci ustaške organizacije na području općine ili grada.

2 Oružništvo je posebna formacija u sastavu Oružanih snaga NDH koja je skrblila o održavanju javnoga reda i mira te osobne i imovinske sigurnosti građana.

selo koje je udaljeno od Gračanice 12 km – a ostavio grad Gračanicu sa oko 10 obo-ružanih ljudi, većinom lovačkim puškama. Time je omogućen četnički upad u Gračanicu na 23. kolovoza [1941.] ujutro. Taj isti logornik došao je u Gračanicu iz nekog sela tek 24. kolovoza [1941.] kada je vojska³ očistila potpuno Gračanicu od četnika. Prije desetak dana otišao je taj isti logornik navodno u Zagreb, te se je vratio u Doboj 12. rujna [1941.] ali isti nije htio doći u Gračanicu sve do 16. rujna [1941.] t.j. kada se je Gračanica i njezina okolina očistila od četnika. Istina željeznica Doboj – Gračanica nije radila, ali je bio kol-ski saobraćaj omogućen, što svjedoči da su na 12. rujna [1941.] prvi putnici došli u Gračanicu. Svjedoci Rukib Prohić i Dušan Gadža, te ga je ovaj drugi pozivao da s njima ide u Gračanicu. Navedeni logornik još prije toga evakuirao je svoju porodicu u Tuzlu.

2/ ŠAJKAŠ FRANJO, kotarski pristav/zamjenik kotarskog predstojnika/.

Imenovani je najkritičnijeg dana 12. rujna [1941.] htio u društvu sa predstojnikom poreznog ureda TRKMANOM JOSI-POM i kotarskim školskim nadzornikom ZIDARIĆ AN TOM da napuste Gračanicu. Slučaj je htjeo pa zapovjednik vojne posade je za to saznao i odmah mu naredio da ima da ostane u kotaru – budući se kotarski predstojnik nalazi na dopustu – to je on predstavnik civilne uprave u Gračanici. G.[osposdin] Šajkaš Franjo je već prije možda i mjesec dana otpremio svoju suprugu, koja je učiteljica te da li je dobila odobrenje od nadležnog ministra da napusti službujuće mjesto ne znamo – sa djecom iselio iz Gračanice na bezbjedno mjesto.

3/HIFZIEFENDIĆ HIFZO, obćinski načelnik obćine Gračanice, je načelnik obćine od 1931. god.[ine] sve do danas neprekidno. Za vrijeme najveće srpske

U osnovi predstavlja organski nastavak žandarmerije Kraljevine Jugoslavije.

3 Domobranstvo

diktature 1931. god.[ine] na izborima za Živkovićev parlamenat⁴, bio je zamjenik kotarskog kandidata, –kotarski kandidat je bio Srbin. Bio je glavni faktor J.N.S.⁵ u Gračanici sve do 1935. god.[ine]. 1935. god.[ine] na izborima⁶ bio je uz Jeftića⁷, a nakon toga postao je član i funkcioner J.R.Z.⁸ 1933. god.[ine] bio je nosilac J.N.S.⁹ liste na općinskim izborima, na kojima izborima je pobijedio ali po drugi puta – naknadni izbori – uz veliki teror vlasti.¹⁰ Za vrijeme izbora 1938. god.[ine]¹¹ htio se je kandidirati na listi J.R.Z.¹² ali ga Milan Stojadinović¹³ nije htio primiti na listu, te je tada raskinuo sa J.R.Z.¹⁴, a sada je Hrvat. Razumije se da za vrijeme DIKTATOR-SKIH režima nije nitko mogao zauzimati kakav položaj ako nije robski služio Diktatorima, pa tako i naš Hifzaga. Na 12. rujna [1941.] je i on svoju porodicu otpremio iz Gračanice /evakuirao/, a govori se da je i sam htio pobjeći, ali da ga je u tom spriječio zapovjednik vojne posade.

4/ TRKMAN JOSIP, predstojnik poreznog ureda u Gračanici. On je došao u Gračanicu iz Petrovca¹⁵, kuda je bio po

4 Skupštinski izbori u rujnu 1931.

5 Jugoslavenska nacionalna stranka.

6 Skupštinski izbori u svibnju 1935.

7 Bogoljub Jevtić, predsjednik vlade i nositelj vladine liste na skupštinskim izborima u svibnju 1935.

8 Jugoslavenska radikalna zajednica. Nastala nakon skupštinskih izbora 1935. stapanjem dijelova Narodne radikalne stranke, Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) i Slovenske ljudske stranke.

9 Jugoslavenska nacionalna stranka.

10 Na općinskim izborima 1933. u Gračanici je, osim liste režimskog JNS-a, istaknuta i građanska lista Ibrahima Širbegovića, sastavljena od protivnika diktature i pristaša JMO-a. Širbegovićeve lista je dobila više glasova od liste JNS-a, ali je njezinu pobjedu, zbog navodnih izbornih nepravilnosti, poništio Upravni sud.

11 Skupštinski izbori u prosincu 1938.

12 Jugoslavenska radikalna zajednica.

13 Milan Stojadinović, predsjednik vlade i Glavnog odbora JRZ-a.

14 Jugoslavenska radikalna zajednica.

15 Bosanski Petrovac.

kazni premješten iz Maglaja, gdje je radi nekog manjka u kasi i sudski odgovarao. Vodjen je i sudski postupak kod Sudbenog stola u Derventi. Kada je osujećen bijeg Franji Šajkašu na 12. rujna [1941.], on je na dan 13. rujna [1941.] u subotu u 8 sati sa ženom i djecom otišao u fijakeru u Gradačac. Iz Gradačca se je brzoglasno interesirao za stanje u Gračanici. Došao je u Gračanicu danas.

5/ ZIDARIĆ ANTO, kotarski školski nadzornik, oženjen je takodjer učiteljom, Srbijankom, koju je zajedno s djecom sklonuo iz Gračanice ima više od mjesec dana. Iako je državnim činovnicima zabranjeno bez odobrenja udaljavanje iz službujućeg mjesta. I on je odbjegao iz Gračanice kritičnog dana 14. rujna [1941.] prema Gradačcu, do danas se nije povratio.

Ovih petorica ljudi u Gračanici, njihovim ponašanjem i bijegom u kritičnim časovima po mirni i staloženi narod Gračanice, mnogo je ogorčio i ozlojedio naš mirni Hrvatski živalj Gračanice i nje-ne okoline. Narod je vidio da nesproman i napušten od svojih vodja morao je dočekati četnike, te samo zahvaljujući brznoj i energičnoj intervenciji naše drage vojske¹⁶, četnici su odbijeni, bez da su imali kada nanijeti kakvih zala i nevolja napaćenom narodu.

16 Domobranstvo.

ŽIVILA NEZAVISNA DRŽAVA
HRVATSKA
ŽIVIO POGLAVNIK DR. ANTO
PAVELIĆ
ŽIVILA HRABRA HRVATSKA VOJSKA
ZA DOM SPREMNI
Gračanica, 17./IX. 1941.
Ratimir I. Gadža, v.r.
želj.[eznički činovnik]
Širbegović Ibrahim, v.r.
trgovac
Salih Džaferović, v.r.
bilježnik

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Predsjedništvo Vlade
Broj: 12790 – 1941.
6. X. 1941.

Ministarstvu unutarnjih poslova
Ustupa se na uredovanje
Zagreb, dne 10. listopada 1941.
M.[jesto] P.[ečata] Glavni tajnik
V. Cvitković, v.r.

Izvor: *Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske, 47565/1941.*